

Božidar Jakšić

BOLJŠEVIZACIJA I PRVI OTPORI PROCESU BOLJŠEVIZACIJE KPJ

Često se, a ponekad i ritualno, govori da je revolucionarni talas koji je izazvala oktobarska revolucija zapljusnuo Evropu a i čitav svet, te da je pod njegovim uticajem došlo do revolucionarnog gibanja u mnogim evropskim zemljama, pre svega u Nemačkoj in. Madjarskoj, ali i u drugim zemljama, medju njima i u Jugoslaviji, iako, istina, nešto slabijeg intenziteta. Tom prilikom se obično zanemaruje ili bar nedovoljno uvidja da je u skoro svim evropskim zemljama još pre boljševičke koncepcije revolucije i Oktobra postojao autentičan i u prethodnim decenijama klasnom borbom izbrušen revolucionarni pokret. Zbog toga je neophodno odmah naglasiti da ideje komunizma i marksizma nisu na naše tlo stigle samo kao eho teorijskih utemeljenja oktobarske revolucije i prvo u svojoj boljševičkoj varijanti,¹ nego su duboko ukorenjene u socijalistički pokret u jugoslovenskim zemljama od njegovih, za teoriju relevant-

¹ Uticaj oktobarske revolucije nije bio samo idejni, nego je što je značajnije za sudbinu revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji, bio i u organizacionom pogledu veoma izrazit. Istoriografska istraživanja o delatnosti organizovanih povratnika iz Sovjetske Republike, pre svega »Pelagićevaca« već su dala prve rezultate. Možda je manje poznato da je u mladoj Sovjetskoj Republici bila formirana Komunistička partija (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca koja je prethodila stvaranju SRPJ(k). Jedan od istraživača, dr. Nikola Popović, smatra da je ta Partija »bila, a i želela da bude prva Komunistička partija Jugoslavije (KPJ)«. Na osnovu prethodnih, a vlastitih istraživanja on tvrdi da je ta Partija imala tipično jugoslovenski komunistički program i da je 114 njenih članova do 20. decembra 1918. godine poslato u zemlju na revolucionarni rad, ali da su se jedino Vladimir Čopić i Nikola Kovačević stvarno prihvatili revolucionarnih zadataka zbog kojih su bili poslani iz Moskve. Kako se CK te prve KP formirao po dolasku u zemlju, a njegovi članovi rasturili po socijaldemokratskim organizacijama, to je od komunista povratnika početkom 1919. godine formirana revolucionarna grupa »Pelagić« o kojoj dr Popović piše: »Revolucionarna grupa »Pelagić« samo je nastavak napora jugoslovenskih komunista, bivših članova KP(b) SHS, da formiraju komunističku partiju u jugoslovenskim zemljama. Uzrok nastanka grupe »Pelagić« leži upravo u neuspehu KP(b) SHS: pelagićevci se i organizuju pošto je bilo jasno, da KP(b) SHS više ne postoji.« Dr Nikola Popović, »Komunistička partija (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca«, *Istorijski glasnik*, 1—2/1970. Citirana mesta su na str. 236. i 242. Vidi i Bogumil Hrabak, »Komunistička partija (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca«, JIČ, 1—2/1969, zatim i njegov rad »Partijska organizacija i forumi jugoslovena u Sovjetskoj Republici (1918—1921)«, JIČ, 1—4/1967. Takođe i Nikola Grulović, »Jugoslovenska komunistička revolucionarna grupa Pelagić«, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 22 (1959). O karakteru odnosa medju jugoslovenskim komunistima u Sovjetskoj Republici vidi dr Nikola Popović, »Isključenje Vukašina Markovića iz Jugoslovenske grupe RKP(b)«, *Istorijski zapisi*, knjiga XXVII, sv. 3—4/1970.

nih, početaka.² Idejne korene medjuratnog jugoslovenskog marksizma treba tražiti, pre svega, u marksizmu Druge internacionale i u pogledima na komunizam i revoluciju koji su se iskristalizirali u Boljševičkoj partiji i oktobarskoj revoluciji i kasnije razvijali u Sovjetskom Savezu.³ Uopšteno, može se reći da je levi socijalistički pokret u jugoslovenskim zemljama, istina neujednačeno, bio na istorijskoj razini svetskih zbivanja. Čak i njegovo desno krilo, koje je prihvatilo učešće u izgradnji građanskog sistema (Vitomir Korać i Vilim Bukšeg su ušli u prvu vladu Stojana Protića 1918. godine) bilo je na idejnom nivou evropske socijaldemokratije koja je polazila od pretpostavke da treba dovršiti građansko društvo da bi proletarijat stekao uslove za izvršenje svoje istorijske uloge. U našim uslovima to je značilo da je potrebno prvo se osloboditi od Austro-Ugarske i Italije i pospešiti unutrašnji građanski razvoj kao pretpostavku socijalnog oslobodjenja. Ma koliko da se to sa stanovišta kasnijeg razvoja moglo pokazati kao pogrešan put, bio je to, u trenutku stvaranja medjuratne Jugoslavije svestan izbor ljudi koji su prihvatili građanski razvoj društva. Gledano bez sektaških primesa, taj se izbor nikako ne može kvalifikovati kao »socijalfašizam«, kao što je to bilo uobičajeno u onim trenucima naše medjuratne istorije kada je, kao kamen mudrosti, važila Staljinova floskula o socijaldemokratiji kao posestrimi fašizma.

Ako je dakle reformističko krilo radničkog pokreta možda grešilo u tome što je prihvatilo okvire građanskog sistema društvenih odnosa u medjuratnoj Jugoslaviji, postavlja se pitanje da li je bilo u pravu novo revolucionarno krilo kada je smatralo da se zemlja u ranim dvadesetim godinama, a i kasnije, nalazila neposredno pred revolucijom. Tačno je, naime, bilo da je u Rusiji bila izvršena jedna revolucija, ali je pitanje da li su val revolucionarnog zanosa koji je izazvala ta revolucija, socijalni uslovi i mogući subjekti eventualne revolucije nosili onaj revolucionarni naboj koji bi bio dovoljan za sličan poduhvat u mladoj jugoslovenskoj državi.⁴ Pri tome ne treba zaboraviti da je Rusija bila peta industrijska sila toga doba, a da u našim zemljama još uvek nije bila svugde završena faza prvobitne akumulacije kapitala i proces prerastanja zanatstva u industriju. A sitni zanatlija pred propopašću morao je da unese u levi socijalistički pokret nešto od ideologije i psihologije ludizma. Otuda je velika zasluga socijalističkog pokreta u našim zemljama što je shvatio značaj idejnog vaspitanja radnika u Marxovom duhu, što se rukovodio Marxovom idejom internacionalizma i što je shvatio da socijalisti ne smeju da budu nacionalisti, o čemu najbolje svedoči ponašanje srpske socijaldemokratije pred prvi svetski rat.

Boljševička revolucija bila je u svakom slučaju značajan činilac koji je doveo do nove diferenciacije u jugoslovenskom socijalističkom radničkom pokretu. Levo, militantno krilo pokreta bilo je za oružani ustanak kao oblik revolucije, a da dovoljno nije vodilo računa o uslovima ekonomskog uspona i stabilizacije kapitalizma u prvim godinama postojanja medjuratne Jugoslavije, sve

² Uopredi Sergije Dimitrijević, »Razvitak marksizma u Srbiji do 1919« u Glas SANU, Odeljenje društvenih nauka, Beograd 1973, knj. 16, str. 35—64. Takođe, Sergije Dimitrijević, *Srpska socijalistička prevodna literatura* (Beograd: Rad 1958).

³ Naravno da ni drugi idejni uticaji, kao što je onaj ruskih socijalista XIX veka, nisu beznačajni.

⁴ Istorijska iskustva revolucionarnih pokreta u Madjarskoj i Nemačkoj bitna su za razmatranje ovog problema.

negde do 1926. godine. U tim uslovima ekonomskog poleta javljala se i kulturna zrelost u svim oblastima stvaralaštva, tako da je to jedan od plodnijih perioda naše umetnosti i kulture. Taj snažan razvoj prekinula je ekonomska kriza; prvo agrarna kriza, a zatim i velika svetska ekonomska kriza. Isto tako kriza oktobarske revolucije manifestovana u Kronštatu⁵ i politika koegzistencije koju su proklamovali Sovjeti, na jednoj, i sistem represije koji je izgradio režim, na drugoj strani, vratili su militantne mesijanske grupe na zemlju, na put svakodnevnne mukotrpane klasne borbe. U toj složenoj i protivrečnoj situaciji organizovani deo komunističkog pokreta polako se pretvarao u političku sektu, koja je, razdirana nametnutim frakcionaškim borbama, provodila direktive državnih interesa Moskve. Brojni komunisti bili su bačeni u lavirinte borbe za vlast i prestiž kremeljskog staljinskog dvora — lavirinte u kojima su se mnogi od njih izgubili. Tako su bili izolovani od seljačkih i radnih slojeva stanovništva — svoje prirodne socijalne osnove — te nisu predstavljali značajan faktor u političkom životu zemlje sve do 1935. godine i otvaranja politike Narodnog fronta. Tada su se komunisti s novom energijom počeli vraćati na političku scenu, da bi na njoj igrali sve značajniju ulogu, a u trenutku sloma medjuratne Jugoslavije, 1941. godine, predstavljali su jedinu organizovanu političku snagu koja je bila u stanju da organizaciono poveže i osmisli borbu naroda za slobodu i usmeri je ka socijalističkoj alternativni društvenog razvitka.

Deleći sudbinu međunarodnog radničkog pokreta, prethodno različito usmeren ali nesuprotstavljen, jugoslovenski socijalistički pokret se snažno i nepomirljivo podelio na revolucionarno i reformističko krilo. U trenutku podele dilema nije bila idejne ili na bilo koji način teorijske prirode. Bila je vrlo praktična: da li ostati u okviru, u ratu kompromitovane Druge internacionale, u kojoj dominira nemačka socijaldemokratija, ili pristupiti Trećoj (komunističkoj) internacionali u kojoj glavnu ulogu igraju ruski boljševici? Revolucionarno krilo se s dobrim razlozima opredelilo za Treću internacionalu, što je veoma odredjeno značilo — za revoluciju, preciznije za istorijski prokušan (boljševički) tip revolucije u kojem se više ceni puška od ideje, a čvrst i disciplinovan borac od čoveka sklonog meditaciji i samostalnom presudjivanju. U svakom slučaju sledeće decenije su u organizaciono-političkom pogledu protekle u borbi za boljševizaciju Partije, što je sve više odredjivalo smer, karakter i nivo njenih teorijskih opredeljenja. Mada u svim trenucima postojanja medjuratne Jugoslavije Partija nije igrala istu i jednako značajnu ulogu, istraživanja medjuzavisnosti

⁵ Misli se na ustanak sovjetskog garnizona u Kronštatu podignut 2. marta 1921. godine. Ustanici su usvojili *Petropavlovsku rezoluciju* u kojoj zahtevaju široke političke slobode, slobodu političkog organizovanja, slobodu štampe i drugih oblika javne reči, oslobodjenja političkih zatvorenika, sazivanje vanpartijske konferencije radnika, crvenoarmejaca i mornara Kronštata i Petrograda, nove slobodne sovjete izabrane tajnim glasanjem, zatim ukidanje ograničenja i slobodu razmene dobara, te slobodu propagiranja vlastitih ideja. Proglas *Za što se borimo*, objavljen 8. marta ističe da je posle revolucije umesto monarhističke policije i žandarmerije uveden komunistički režim sa Čekom i represalijama, sa novom birokratijom. Problem je zapravo bio u tome, da revolucija nije radničkoj klasi donela očekivanu emancipaciju i slobodu. U svakom slučaju, sam akt ustanka, a i dokumenti ustanika oštra su kritika rezultata, a naročito promašaja nove sovjetske vlasti i očajnički pokušaj da se revolucija vrati izvornim idealima. Taj plamičak »treće revolucije« sovjetske vlasti su vojnom intervencijom u krvi ugušile. U sovjetskoj literaturi se o ovom ustanku govori kao »kronštatskom metežu«, ako se uopšte i pominje.

procesa boljševizacije političke organizacije i staljinizacije njenih teorijskih opredeljenja, s obzirom na istorijske konsekvence delovanja Partije, od izuzetnog je značaja.

I dok je KPJ kao sekcija Treće internacionale delila sudbinu drugih partija-sekcija i snosila posledice unutrašnjih previranja u Sovjetskom Savezu, evropski marksizam, koji je već imao snažan uticaj u radničkom pokretu južno-slovenskih zemalja (i sam prožet reformizmom), ostaje u nasledje socijalistima medjuratne Jugoslavije. Prvih godina delovanja KPJ to se dovoljno ne oseća, s obzirom na postojanje značajnih evropski obrazovanih teorijskih snaga u Partiji i relativno bogat intelektualni život (na primer, polemika o nacionalnom pitanju), ali kasniji razvoj događaja može da potvrdi ovu tezu. Nema nikakve sumnje, medjutim, da je za sudbinu medjuratnog marksizma proces boljševizacije Partije bio od presudnog značaja. Zbog toga je proces boljševizacije potrebno posmatrati kako u evropskom kontekstu, tako i u specifičnim jugoslavenskim prilikama.

Već su na I kongresu Komunističke internacionale, na kojem je Rakovski zastupao Balkansku federaciju, jer socijalisti novostvorenih balkanskih država nisu imali svoje predstavnike, uočene poteškoće novostvorenih malih država u Evropi koje bi se u interesu svetske revolucije mogle iskoristiti. Naime, Komunistička internacionala je i formirana u skladu sa idejom o socijalističkoj revoluciji kao svetskoj revoluciji čiji je zadatak da okupi komunističke partije celog sveta ne samo u jedinstven front nego i u jedinstvenu partiju. Dovoljno je analizirati *Manifest* I kongresa i »Teze o medjunarodnoj situaciji i politici antante«, pa videti da *Podloga ujedinjenja jugoslovenskih socijalista* (komunista), sadrži sličan stav prema novonastaloj jugoslovenskoj državi,⁶ kao što je onaj u *Manifestu* Komunističke internacionale, gde se zastupa teza da su nacionalne države postale tesne za razvitak proizvodnih snaga. To je otežalo položaj malih država, uklještenih izmedju velikih država Evrope i drugih delova sveta. Manifest te male države smatra monetom za potkusurivanje pri isplati raznih usluga. Nakon rata broj tih malih država je i porastao: »iz sastava Austro-Ugarske monarhije i iz delova carske imperije izrasle su nove države koje, tek što su se rodile, hvataju jedna drugu za gušu i van državnih granica... Osigurati malim narodima mogućnost slobodnog postojanja može samo proleterska revolucija koja oslobadja proizvodne snage svih zemalja stega nacionalnih država, ujedinjujući narode u tešnju ekonomsku saradnju na osnovu opšteg privrednog plana i daje mogućnost i najslabijem i najmalobrojnijem narodu da slobodno i nezavisno upravlja delima svoje nacionalne kulture bez bilo kakvog umanjenja za jedinstvenu i centralizovanu evropsku i svetsku privredu.«⁷ Već je ovde, u temeljima boljševičke ideje centralizacije sveta, gde se još ne pominje »slaba karika u lancu kapitalističkih zemalja«, sadržana i ideja svetske proletarske revolucije koja će svoju taktičku razradu dobiti usvajanjem 21 uslo-

⁶ Interesantno je da se čak i na IV kongresu Komunističke internacionale 1922. godine još uvek ne govori o Kraljevini SHS nego o Jugoslaviji, kao što se u prvim dokumentima Komunističke internacionale jugoslovenska Komunistička partija ponekad naziva srpskom KP. Zašto?

⁷ Kun Bela (red.), *Komunističeskij internacional v dokumentah*, Rešenija, tezisi i vozzvanija kongresov Kominterna i plenumov IKKI 1919—1932. Vtoroe izd. (Moskva: Institut Marksa-Engelsa-Lenjina pri CK VKP(b) 1933) str. 56—57.

va za prijem nacionalnih komunističkih partija u redove Komunističke internacionale.⁸

Ti *Uslovi* rečito govore da u boljševičkom delu radničkog pokreta i onim partijama koje se nalaze pod snažnim uticajem boljševika, autoritarni principi delovanja odnose prevagu nad demokratskim tendencijama i ustrojstvom komunističkih partija. Monolitno jedinstvo i gvozdena disciplina predviđeni su ne samo za pojedince, članove pojedinih komunističkih partija, nego i za komunističke partije, sekcije Komunističke internacionale u celini. *Uslovi* za prijem su, naime, da bi se predupredila opasnost da se Komunistička internacionala — koja je imala biti militantnom organizacijom komunistički orijentisanog proletarijata za ostvarenje ciljeva svetske revolucije, s neposrednim zadatkom da odbrani mladu sovjetsku državu od direktne opasnosti — rastopi pod uticajem kolebljivih grupa koje još nisu raskinule s ideologijom Druge internacionale.

Već je upotrebljeni apodiktički rečnik *Uslova* karakterističan. Partijama koje žele postati sekcije Komunističke internacionale naredjuje se u stilu »dužne su«, »moraju da«, »nužna je« i sl. Institira se na jedinstvu, hierarhiji, subordinaciji, poslušnosti, pouzdanosti. Tako se već u prvom uslovu govori da periodična i neproductna štampa, kao i sva partijska izdavačka preduzeća moraju biti potpuno podređena centralnim komitetima svojih partija. U sedmom uslovu Komunistička internacionala bezuslovno i ultimativno u najkraćem roku zahteva raskid sa reformizmom i politikom »centra«. Trinaesti uslov kaže da partije-sekcije moraju preduzimati s vremena na vreme čišćenje (nove registracije) sastava svojih partijskih organizacija, a četrnaesti govori o bezuslovnoj pomoći svakoj sovjetskoj republici u njenoj borbi protiv kontrarevolucionarnih snaga. Do koje mere pojedine partije gube svoju samostalnost, postajući sekcije Komunističke internacionale, pokazuje petnaesti uslov po kome kongres Internacionala ili čak njen Izvršni komitet potvrđuje programe pojedinih partija. Štaviše, šesnaesti uslov je još odlučniji u istom pravcu: »Sve odluke kongresa Komunističke internacionale kao i odluke njenog Izvršnog komiteta obavezne su za sve partije koje pripadaju Komunističkoj internacionali. Komunistička internacionala, koja dela u uslovima najoštrijeg građanskog rata mora biti sagrađena daleko centralizovanije, no što je to bio slučaj sa II internacionalom.«⁹ Da bi unifikacija komunističkih partija bila potpuna, zahteva se od partija-sekcija da

⁸ *Uslovi* za prijem u Komunističku internacionalu usvojeni su na II kongresu Komunističke internacionale, pošto su *Lenjinove teze* 24. jula 1920. godine pretresane u odgovarajućoj kongresnoj komisiji. Projekt rezolucije koji je izgradila Komisija na osnovu Lenjinovih teza, podneo je na plenarnoj sednici Kongresa Zinovjev. U raspravi je učestvovalo 30 govornika, a 21 uslov Kongres je prihvatio 6. avgusta 1920. Lenjinov projekt sadržavao je 19 uslova, dvadeseti je predložen u Komisiji, a dvadeset prvi je usvojen na plenarnoj sednici. Lenjin je na plenarnoj sednici Kongresa 30. jula održao govor o *Uslovima* za prijem u kome je kritikovao izlaganje Kristina o diktaturi proletariata i rascepu u radničkom pokretu, prigovarajući mu da stoji na pozicijama Karla Kauckog i II internacionale. Kristinu čak negira njegovo revolucionarno ubeđenje, ne u tom smislu da Kristin ne bi hteo da radi revolucionarno, nego stoga što ne ume revolucionarno da misli. Seratiju i italijanskim komunistima Lenjin tu prigovara što nisu odlučniji. Inače u tom govoru Lenjin brani tezu da »reformistička tendencija nema ničeg zajedničkog s komunizmom«. Lenjin V. I., *Dela*, tom 32, str. 318. (Beograd IMRP-Yugoslavija public 1976.)

⁹ *Drugi kongres Treće internacionale* (materijali) (»Uslovi za prijem u Komunističku internacionalu«, str. 285, Beograd: Rad 1956).

moraju promeniti svoj naziv: »Svaka partija koja hoće da pripada Komunističkoj internacionali, mora imati naziv komunistička partija te i te zemlje (sekcija Komunističke internacionale).«¹⁰ Napokom, ustanovljena je obaveza svih partija da iz komunističkih redova budu isključeni svi oni članovi pojedinih partija koji principijelno odbijaju uslove i teze Komunističke internacionale. Za sve one partije koje su postale sekcije Komunističke internacionale prihvatanje ovih uslova imalo je dalekosežne posledice, jer su, bez obzira na istorijske okolnosti i uslove, bile podvrgnute intenzivnom procesu boljševizacije, što je, u nekim momentima, značilo da nisu imale uticaja čak ni na sastav svojih najviših rukovodećih organa.

Proces boljševizacije komunističkih partija (sekcija Komunističke internacionale) dobio je naročito snažan podstrek na V kongresu Komunističke internacionale 1924. godine u tezama »Pitanja taktike«. U četrnaestom odeljku tih teza koji nosi karakterističan naslov »Boljševizacija partija i obrazovanje jedinstvene svetske partije«, govori se da boljševizaciju ne treba shvatiti kao mehaničko prenošenje celokupnog iskustva boljševičke partije u Rusiji na druge partije, nego kao dužnost partija da budu stvarno masovne, sposobne za manevrisanje, u suštini revolucionarne i marksističke. Partije moraju biti centralizovane¹¹ i razvijati svakodnevni redovni propagandistički i organizacioni rad u buržoaskim armijama. Proces boljševizacije Teze odredjuju na sledeći način: »Boljševizacija partija označava prenošenje u naše sekcije onoga što je u ruskom boljševizmu bilo i jeste internacionalno i opštevažee. Samo u onoj meri u kojoj se osnovne sekcije Komunističke internacionale preobraćaju u boljševičke partije, Komunistička internacionala će se, ne na rečima već na delu, stvarno preobraćati u jedinstvenu svetsku boljševičku partiju, proniknutu idejama lenjinizma.«¹² Ovdje se jasno postulira boljševizam kao obrazac političkog organizovanja, a lenjinizam kao obavezna idejna i teorijska orijentacija. Takođe ne treba zaboraviti da se pod lenjinizmom zapravo podrazumevala, brzo se rasprostrući, Staljinova interpretacija Lenjinove misli.

Peti prošireni plenum IKKI (21. marta do 6. aprila 1925) usvojio je teze »Boljševizacija partija Komunističke internacionale« u kojima su ciljevi procesa boljševizacije izloženi na celovit i sistematičan način. Teze izražavaju težnju da komunističke partije u najkraćem mogućem roku postanu maksimalno boljševičkim partijama i, štaviše, »u izvesnom smislu celokupan rad Komunističke internacionale može se smatrati boljševizacijom radničkih partija.«¹³ Proces

¹⁰ *Ibid.*, str. 285.

¹¹ Komunistička internacionala se, naravno, nije kruto držala proklamovanih principa, naročito kada se procenjivalo da bi drukčije ponašanje neke od sekcija moglo da koristi državnim interesima Sovjetskog Saveza. Tako je, na primer, u skladu s težom o razbijanju Jugoslavije kao slabe karike u lancu kapitalističkih država bila dosta rano razvijena ideja o političkoj saradnji KPJ i nacionalnih separatističkih pokreta u Jugoslaviji. Isto tako se pristupilo formiranju komunističkih partija Hrvatske i Slovenije u sastavu KPJ. A prekid (a zatim i obnavljanje) diplomatskih odnosa sa emigrantskom vladom u Londonu i brzo priznavanje Nezavisne države Hrvatske je bio na liniji kratkoročno shvaćenih državnih interesa Sovjetskog Saveza.

¹² Kun Bela, *Op. cit.*, str. 412.

¹³ *Ibid.*, str. 476.

boljševizacije zavisi od konkretnih uslova borbe, od »tačne procene svih konkretnih okolnosti mesta i vremena.«¹⁴

U *Tezama* se proces boljševizacije razmatra ne samo s obzirom na principe organizovanja i unutarpartijski život i disciplinu, nego se takodje preciziraju stavovi o svim važnijim pitanjima s kojima se suočavala Komunistička internacionala. Gotovo svim sekcijama odredjuju se konkretni zadaci. Tako je zadatak balkanskih sekcija da sa seljačkog stanovišta osvetle seljačko i nacionalno pitanje i njihove konkretne forme na Balkanu, da iskoriste iskustva seljačkih i nacionalnih pokreta na Balkanu s ciljem da dodju do pravilnog shvatanja odnosa prema seljačkim i nacionalnim organizacijama, da povećaju radnički sastav Partije i da formiraju jedinstvene i energične centralne komitete, da koordiniraju dejstvo pojedinih partija putem učvršćenja Balkanske komunističke federacije itd. Jugoslovenska Partija dobija poseban zadatak da prestane sa frakcijskim borbama utvrđivanjem, u saglasnosti sa Komunističkom internacionalom, pravilne političke linije i planskog političkog prosvjećivanja partijskih masa. Tim posebnim upozorenjem KPJ i formalno je istaknut već postojeći problem odnosa između Komunističke internacionale i KPJ koji će trajati sve do nestanka Komunističke internacionale sa istorijske scene, a u nešto drukčijem i dramatičnijem svetlu biće obnovljen 1948. godine čuvenom Rezolucijom IB.

Šesti kongres Komunističke internacionale (17. avgusta do 1. septembra 1928. godine) doneo je Program i Statut Komunističke internacionale u kome je precizno određen karakter marksizma koji je dopušteno i moguće razvijati u sekcijama Komunističke internacionale: »Oslanjajući se na istorijsko iskustvo revolucionarnog radničkog pokreta svih kontinenata i svih naroda, Komunistička internacionala u svom teorijskom i praktičkom radu u celini i bespogovorno stoji na stanovištu *revolucionarnog marksizma*, koji se dalje razvio u *lenjinizmu*, koji nije ništa drugo nego li marksizam epohe imperijalizma i proleterske revolucije. Braneci i propađirajući dialektički materijalizam Marksa — Engelsa, primenjujući ga kao revolucionarni metod saznavanja stvarnosti u cilju revolucionarnog preobražaja te stvarnosti, Komunistička internacionala vodi borbu sa svim vidovima buržoaskog pogleda na svet i sa svim vidovima teorijskog i praktičkog oportunizma.«¹⁵

U članu dvanaestom Statuta usvojenog na tom kongresu došla je do punog izražaja koncepcija o prevlasti egzekutive, što znači političkog aparata unutar političkih organizacija — komunističkih partija, sekcija Komunističke internacionale: »Rukovodeći organ Komunističke internacionale u periodu između dva kongresa je njen Izvršni komitet, koji daje svim *sekcijama Komunističke internacionale direktive* i kontroliše njihovu delatnost.«¹⁶ Do koje mere su sekcije Komunističke internacionale bile potčinjene moći egzekutive upečatljivo svedoči član 21. Statuta: »Sekcije su obavezne da provode u život naredbe i direktive stalnog biroa Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. Na naredbe i direktive stalnog biroa Izvršnog komiteta Komunističke internacionale mogu se uložiti žalbe odgovarajućim sekcijama u Izvršnom komitetu Komu-

¹⁴ *Ibid.*, str. 477. Ovde se već može prepoznati čuvena Staljinova formula preuzeta od Černiševskog: »Sve zavisi od uslova, mesta i vremena.«

¹⁵ *Ibid.*, str. 48.

¹⁶ *Ibid.*, str. 49.

nističke internacionale ili njegovom prezidijumu. Ali to ne oslobadja sekcije izvršavanja odluka stalnog biroa do njihovog opoziva u Izvršnom komitetu Komunističke internacionale ili njegovom prezidijumu.»

Program i Statut usvojeni na VI kongresu Komunističke internacionale već su trijumf staljinizma. Oni pokazuju da je većtom zamenom teze izvršeno jednačenje između marksizma i lenjinizma, kao da su to u celini teorijski istovetne pozicije, samo što se ova poslednja (lenjinizam) odnosi na novu epohu u razvitku kapitalizma — na imperijalizam. Program takodje potvrđuje dijalektički materijalizam kao revolucionarni metod saznanja u borbi protiv buržoaskog pogleda na svet i svih oportunističkih stanovišta. Ako se realno pretpostavi da je pod oportunizam podvedeno i svako nastojanje da se marksistički misli i komunistički deluje van postavljenih okvira dijalektičkog materijalizma, jasno je da su posledice za razvitak marksistične misli u celini bile praktično nesagledive. S druge strane Statut je snažno potvrdio princip subordinacije i prevlast egzekutive (političkog aparata) čime je u načelu ukinuta mogućnost samostalnog teorijskog pristupa i praktičnog delovanja pojedinih komunističkih partija, a njihova delatnost u celini dovedena u zavisnost od direktiva Izvršnog komiteta. To je za mnoge partije značilo da prekidaju vezu sa realnim društvenim uslovima zemalja u kojima deluju, što je dovelo do izolacije tih partija. Vraćanje sa margina društvenog života na koje su bile potisnute »vlastitim« sektaštvom, a ne samo represivnim merama režima u pojedinim zemljama, do kojeg će doći nakon VII kongresa, 1935. godine, odnosno inagurisanjem politike Narodnog fronta na tom kongresu, pojavile se otuda kao nužan korektiv prethodne politike i akt iznudice, a ne kao rezultat smišljene političke strategije. U svakom slučaju može se tvrditi da je čitav organizovani deo svetskog komunističkog pokreta tim Statutom bio potčinjen volji jedne egzekutive, koja se dosta rano sama našla na putu da bude potčinjena volji jednog čoveka i državnom rezonu jedne zemlje. Zato što nije bila samostalna, Komunistička internacionala je, kada je državni rezon te zemlje zahtevao, bila jednostavno i bezpogovorno raspuštena. Slučajnost je što je takva odluka koristila mnogim komunističkim partijama, pa time i komunističkom pokretu u celini.

Pre nego što bi se nešto šire razmotrio uticaj Komunističke internacionale na proces boljševizacije KPJ, treba istaći da je paralelno s oduševljenim prihvatanjem boljševičke teorije i prakse revolucije u socijalističkom pokretu jugoslavenskih zemalja, od prvih pojava boljševičkog uticaja, bilo isto tako oštro odbacivanje ideja Oktobra, a naročito stavova i stanovišta III internacionale. Ako je to odbijanje bilo logično za ministerijaliste (socijalističke struje čiji je najizrazitiji predstavnik bio Vitomir Korać), treba reći da je tih odbijanja bilo i unutar drugih socijalističkih, pa i komunističkih opredeljenja. Božidar Adžija, poznati socijalista koji je izdavao časopis *Socijalna misao*, a kasnije komunist, još 1920. godine u brošuri *Politički položaj i socijalna demokratija* razvija u osnovi stanovište Fridriha Adlera o socijalističkoj taktici i stav prema II i III internacionali. Po njegovom mišljenju »ni druga ni treća Internacionala ne mogu izvršiti veliku historijsku misiju radničke klase, tj. zavodjenje socijalističkog društva... Pristup trećoj Internacionali oštećava takodjer njezin izraziti boljševički karakter, tako da njezin program ni u teoriji ni u praksi ne može se primjeniti na prilike u svim zemljama... Držim da je jasno kako i kuda se moramo orijentirati. Izlaz iz druge Internacionala, ali niti pristupanje

u treću, već zajednički sa ostalim drugarskim strankama što življe poraditi oko izgradnje nove Internacionale, koja će biti organizacijom revolucionarne socijalističke akcije.«¹⁷ Ovom odbacivanju boljševizma i III internacionale, rasprostranjenom među socijalistima, pridružiće se veliki broj socijalista koji su prihvatili *Podlogu ujedinjenja* i pristupili novostvorenoj SRPJ(k), kada posle drugog, Vukovarskog kongresa (tad već) KPJ¹⁸ dodje do rascepa, upravo povodom usvajanja 21 uslova Komunističke internacionale i promene naziva Partije. *Socijalist* krajem 1920. godine tim povodom piše: »Djaci i šegrti i jučerašnji uskoci u partiju najpre su se jednim prepadom, aranžirajući kongres, dokopali uprave partije, po tom, zloupotrebljujući autoritet uprave nad mesnim organizacijama, postali poslanici u ustavotvornoj skupštini i sad, šepureći se u svojoj državničkoj veličini, isključili su iz partije gotovo sve njene osnivače, i tim nasiljem doterali do vrha svoju dosadašnju politiku pljuvanja na svetlu prošlost socijalizma u našoj zemlji, na njegove mrtve i njegove žive... Ali divljoj diktaturi treba ne samo korektnost u političkim aktima. Njoj treba duhovna pokornost. U njoj se ne sme imati odvojenog mišljenja. Diktaturi se mora ili laskati ili se podlački saviti pa ćutati.«¹⁹ *Socijalist* zatim piše da je došlo vreme kada bi ćutanje značilo zločin jer ruski boljševici posle II kongresa Komunističke internacionale diktiraju politiku u evropskim zemljama kakva njima treba. Naravno, onda sledi optužba: prigovara se novoizabranom rukovodstvu da nije ispunilo svoju obavezu prema Moskvi i objavilo *Uslove* za prijem u Komunističku internacionalu jer se brinulo za svoje poslaničke mandate. Ta optužba zapravo sadrži moralnu osudu zbog dvoličnosti: u Moskvi se Partija predstavlja kao revolucionarna a u zemlji se ponaša krotko (poslušno se napušta osvojena beogradska opština na najveću sramotu proletarijata).²⁰ Napokon, kao krajnji argument o pogrešnosti te politike sledi i dokaz *ad oculos*: »Kud bi nas ona (politika novog rukovodstva, primedba B. J.) odvela dovoljno je pokazati na strahovito političko groblje u Madjarskoj, gde su se proletarijatom poigrali revolucionarni šarlatani i nacionalni boljševici i gde danas proletarijat leži zaklan i prebijen.«²¹

Tekst u *Socijalistu* objavljen je posle *Manifesta opozicije KPJ — Naša sporna pitanja*, koji je publikovan nekoliko meseci posle Vukovarskog kongresa (20—25. juni 1920. godine) na kome je došlo do oštrog razmimoilaženja oko Programa i Statuta između levičarske većine i centrumaške manjine u Partiji; rasprava čiji je rezultat bio da su svi predlozi manjine bili odbijeni, a nijedan predstavnik manjine nije bio izabran u rukovodeća partijska tela. Predstavnici manjine, među kojima su najpoznatiji bili Dragiša Lapčević, Živko Topalović, Sreten i Jova Jakšić, su zatim objavili *Manifest opozicije KPJ*, zbog čega su

¹⁷ Dr Božidar Adžija, *Politički položaj i socijalna demokracija* (Misli o socijalističkoj taktici), str. 29—31. (Sarajevo: Radnička štamparija J. Šmitran 1920.)

¹⁸ *Podloga ujedinjenja* usvojena je na Kongresu ujedinjenja, održanom u Beogradu od 20. do 23. aprila 1919. godine i njen prvi stav se odnosi na ime partije: Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista).

¹⁹ *Socijalist*, br. 1. od 24. XII 1920. Citirano prema brošuri *Socijalni demokrati ili centrumaši?* (Beograd 1921.)

²⁰ Istu primedbu KPJ je imala i Komunistička internacionala.

²¹ *Socijalist*, Citirano prema navedenoj brošuri, str. 2.

decembra 1920. godine isključeni iz Partije. Po tonu je Manifest bio odmereniji od teksta u *Socijalistu*, ali je u argumentaciji bio odmereniji, ozbiljniji i temeljniji. *Manifest*, pre svega, dovodi u pitanje princip homogenosti po kome u Partiji treba da vlada jedna struja.²² Manjina, na primer, prigovara što je u *Radničkim novinama* u skladu sa načelom homogenosti odbijen članak Dragiše Lapčevića o komunalnoj politici, a štampaju se članci buržoaskih političara. Isto tako, kada je trebalo istaći kandidatske liste na opštinskim izborima i boriti se za mandate, onda su imena manjinske struje koja se na Vukovarskom kongresu izjasnila protiv principa homogenosti bila dobra. Zbog toga opozicija opet reaguje i traži da se njena izjava objavi u *Radničkim novinama*: »Kako iz homogenosti vodjstva logički izvire i homogenost predstavnštva partijskoga u predstavničkim telima, to mi, koji smo činili opoziciju na Kongresu u Vukovaru, ne možemo primiti kandidaciju na listama za predstavnička tela.«²³ Opozicija je jednostavno htela da oni koji se zalažu za princip homogenosti i u partijskim organima imaju potpunu moć, snose i sve konsekvence vlastite politike.

Drugo važno sporno pitanje je ocena karaktera Komunističke internacionale i stava Partije prema sadržini i načinu njene delatnosti: »Naša partija do danas nije imala časti da se kao partija pita o internacionalnoj politici koju želi da vodi i o organizaciji internacionale kojoj pripada. Ona je kao partija bila prost predmet i dobijala konačne i gotove odluke... Kongres u Moskvi je održat i nama su zaključci poslati. I — ,mi' primamo! ,Mi' sve primamo! Nećemo se valjda još ni pitati o Internacionali kad o tom Rusi brigu vode!«²⁴ *Manifest* zatim citira pismo manjine Izvršnom odboru KPJ u kome se zahteva da se odmah objave odluke II kongresa Komunističke internacionale, da se o tim odlukama povede javna rasprava i da se po svršetku rasprave sazove vanredni kongres.²⁵ Izvršni odbor je u svom odgovoru najavio publikovanje odluka,²⁶ ali je rešio da se ne vodi diskusija zbog nastupajućih izbora, što je izazvalo revolt manjine. Ovaj revolt nije bio bezrazložan jer se ne vidi zašto bi za ljude koji vide isključivo revolucionarni put neki opštinski izbori bili važni. Ili su izbori izgovor da bi se izbegla diskusija?

²² Pitanje je, naravno, da li bi predstavnici manjine odbacili princip homogenosti, poznat kasnije kao princip monolitnog jedinstva, i u slučaju da su oni postali većinska struja u Partiji i u svojim rukama imali rukovodeća tela.

²³ *Naša sporna pitanja — Manifest opozicije Komunističke partije Jugoslavije*, str. 8. (Beograd: Štamparija »Mirotočivi« 1920.)

²⁴ *Ibid.*, str. 13.

²⁵ Argumentacija je sledeća: »Na II kongresu Komunističke internacionale u Moskvi doneti su vrlo važni zaključci. Kad već nismo imali prilike da saradujemo na ovome delu, kako bi to ličilo jednoj ozbiljnoj i častoljubivoj partiji, već su nam dostavljeno gotove odluke, onda bar kao članovi partije tražimo da odluke II kongresa Komunističke internacionale budu objavljene u svoj našoj partijskoj štampi i da se o njima otvori slobodna diskusija u partijskim organizacijama i partijskoj štampi. Ovoj diskusiji treba da bude cilj da se svi članovi partije dobro upoznaju sa onim karakterom Komunističke internacionale koji joj je dat odlukama II kongresa, da bi se svaki prema tim odlukama mogao i opredeliti.« *Ibid.*, str. 14. Interesantno je ovde napomenuti da će Komunistička internacionala nešto kasnije, ali iz drugih razloga, kritikovati KPJ s istim argumentima.

²⁶ Do publikovanja ipak nije došlo, kako je svedočio Moša Pijade, iz tehničkih razloga, tako da je KPJ bila jedna od retkih partija koja nije objavila 21 uslov za prijem. Istina, uslovi su *in extenso* navedeni u *Manifestu opozicije KPJ*.

Analizirajući struje u Internacionali i medjunarodnu politiku boljševika, manjina ističe da su »boljševici pristupili izvodjenju svoje nauke verom apostola. U istoriji svih revolucija oni su do sada dali primera najviše vere, najčvršće odlučnosti, besprimernog požrtvovanja i lične veličine. Kao borci i kao revolucionari oni su sjajne preteče budućih borbi proletarijata.«²⁷ Ova laskava ocena izrečena revolucionarnom žaru boljševika ne sprečava pisce *Manifesta* da boljševički pokušaj ocene kao »nasilni prevremeni porodjaj« i izreknu veoma oštre kritike: »Ovo uvidjanje da im u Rusiji ne dostaje ekonomskih i socijalnih uslova za jedno zdravo komunističko delo, uvidjanje da su izvršili jedan prevremeni skok, određuje celu internacionalnu i spoljnu politiku ruskih boljševika i njihove vlade. Oni od pogreške hoće da naprave vrlinu. Oni proglašuju sebe za izabrane vodje svetskog proletarijata. Ono što njima treba da bi se kao vlada u socijalno nezrelim odnosima mogli održati proglašuju kao životnu potrebu svetskoga proletarijata. Oni neće Internacionalu koja će nići iz dogovora svetskog proletarijata i biti organi njegovih opštih potreba. Oni hoće Internacionalu koja će biti pod punim gospodarstvom ruske komunističke partije koja će biti medjunarodni organ sovjetske vlade u Moskvi, koja će biti moskovski zarobljenik. Ruski boljševici nemaju mnogo vremena za čekanje. Za njih je nepodnošljiv lagani proces razvoja privredne krize kapitalizma i revolucionarnog sazrevanja proletariata. Oni ne traže revolucionarni savez sa ljudima koji u osnovi teže istom cilju, ali neće da rizikuju svoj radnički pokret, razbijajući ga i diktirajući mu akcije na prečac. Boljševici traže u svima stranim partijama samo svoje slepe agente. Oni nemilosrdno razbacuju sve radničke pokrete koje ne mogu odmah staviti u svoju službu. Oni vrlo grubo ustaju protivu ljudi i grupa koje imaju ma u koliko svoje samostalno mišljenje. Oni u najpunijoj meri vrše zloupotrebu velikog autoriteta jedne proleterske revolucije i velikih materijalnih sredstava jedne države u cilju razlamanja svetskog radničkog pokreta. Oni su socijalnom slabošću u svojoj zemlji bezuslovno upućeni da traže što pre oružani ustanak u ostalim zemljama, da svoju revoluciju univerzališu.«²⁸

Pošto ih navode u celini, pisci *manifesta* kritikuju *Uslove* za prijem u Komunističku internacionalu, smatrajući ih diktatom ruskih boljševika koji će izazvati opšte cepanje svih oblika radničkog pokreta u svim zemljama. Oni naročito naglašavaju da je postignuta stroga vojnička centralizacija i diktatura vodja: »Uspostavljena je najpotpunija diktatura vodja, u svakoj zemlji diktatura vodja nad članovima partije a u Internacionali diktatura moskovskog Izvršnog

²⁷ *Ibid.*, str. 24.

²⁸ *Ibid.*, str. 25—26. Svojoj kritici pisci *Manifesta* dodaju i sledeću internacionalnu dimenziju: »Zašto ruski boljševici sa omalovažavanjem gledaju na medjunarodnu akciju za zaštitu ruske revolucije. Zato oni na najgrublji način napadaju ljude i čitave pokrete baš kad se zalažu da brane njihovu vladu. Svaka druga internacionalna akcija koja nije oružani ustanak za ruske boljševike je izdaja i ljudi koji je organizuju dostojni prezrenja proletarijata. Oni traže ono što partije ne mogu učiniti a da sebe ne izlože slomu i svoj proletarijat užasnom porazu. Oni ištu da inostrane partije svesno vrše svoja samoubistva. Predstavnik francuske socijalističke partije drug Longe odgovorio je na moskovski diktat: ja dopuštam da u interesu ruske revolucije moje kosti budu razbijene. Ali ne mogu dopustiti da u interesu moskovske diktature bude zdrobljen ceo francuski socijalizam. To moramo ruskim boljševicima i mi otvoreno reći.« *Ibid.*, str. 27.

Odbora nad pojedinim partijama. Vojska ima da sluša zemaljske kaplare i kapetane, a oni će primati zapovesti od internacionalnih generala.«²⁹

Sledeća kritička primedba usmerena je protiv uništavanja demokratskog uređenja Partije i ukidanja unutarpartijske demokratije, što vodi pretvaranju Partije u usku sektu: »Naši statuti zavode diktaturu partijskih vodja i ugušuju u partiji kritiku i slobodan duhovni život. Pisati, govoriti, zastupati partiju sme samo onaj kome partisko vodjstvo metne na čelo žig: „pravoverni“. Jeretici moraju biti prigušeni i, ako protestuju, isključeni. Ova praksa koja svu vlast, inicijativu i uticaj prenosi u ruke poznatih i nepoznatih partiskih gromovnika, umrtvljuje široko partisko članstvo. Ono se postepeno prestaje interesovati za partisku politiku, pa po tom i za partiju. Velika partija masa brzo iščezava i pretvara se u usku sektu.«³⁰ Manjina se posebno oštro opire kursu boljševizacije jer smatra da će takva politika dovesti do ukidanja samostalnosti pojedinih partija, a i: »Nemoguće je sa jednog mesta van zemlje upravljati politikom partije te zemlje... Partijsko grupisanje i načini borbe u pojedinim državama zavisi od celokupne dotadašnje istorije te zemlje... Dopalo se to ili ne dopadalo moskovskim principima, život će sam osuditi na neuspeh svaki pokušaj da se jednoj partiji iz Moskve nametne jedna politika za koju ona sama nije sazrela. Takvi pokušaji i ako se nadje slepih agenata, koji prosto slušaju, dovešće ovu partiju do brzoga sloma. Jedna nacionalna partija ne može biti prema Internacionalni u položaju kaplara prema generalu. Internacionala ne može naredjivati.«³¹

Posledice podvrgavanja ruskim interesima će za partiju i revoluciju u Jugoslaviji, smatraju pisci Manifesta biti nesagledive i stoga se decidirano izjašnjavaju da ne mogu primiti politiku skore revolucije i skorog oružanog ustanka. Oni smatraju da Partija treba da se bori za uništenje feudalnog zemljoposeda u slobodnu svojinu seljacima. Njima naročito smeta što Internacionala preporučuje jugoslavenskoj Partiji da računa čak i sa najreakcionarnijim nezadovoljničkim političkim pokretima u zemlji.³² Štaviše, politika oružanog ustanka

²⁹ *Ibid.*, str. 33. Ta diktatura se obezbeđuje i tajnim vodjstvom: »Ali nije dovoljno da je javna Uprava partije praktično nesmenjiva. Ima da postoji i tajna uprava. Masa partiskih članova ovu tajnu, ilegalnu, upravu niti vidi niti zna, niti na njen sastav može uticati. Ova tajna, ilegalna Uprava to je prava uprava. Ona sebi potčinjava svu javnu delatnost partije. Partijom će vladati dakle nekakva grupa iz podruma i uticaj partiskih članova na rad partije biće ravan nuli.« *Ibid.*, str. 34.

³⁰ *Ibid.*, str. 35. Izvor sektaštva oni vide u ruskom boljševizmu: »Duh sektaštva, netrpeljivosti, isključivosti je glavno obeležje njihova shvatanja politike. Kad im se tu skoro dala mogućnost delatnosti u širokim masama ruskog naroda, došli su iz inostranstva šefovi, snabdeveni poslednjim rezultatima nauke. Došli su u jednu masu koju za pet vekova niko ni za šta nije pitao, već joj je samo naredjivao da sluša. I ona je slušala činovnike bojeći se biča kozačkog i popove bojeći se biča gospodnjeg. Nove vodje, tvorci novoga sveta su novi proroci, kojima se ne odgovara nego se pokorava. Nova nauka se ne prima kao uverenje nego kao otkrovenje. Sve novo učenje. nova teorija i nova politika, sa kojima su pošli u borbu protiv staroga shvatanja revolucionarnog marksizma ruski boljševici, imaju svoju socijalnu osnovu u azijskim narodima i njihovom kulturnom stanju.« *Ibid.*, str. 35.

³¹ *Ibid.*, str. 36.

³² »Oružani ustanak na Balkanu, ma počeo pod vidom jedne komunističke revolucije, imao bi za posledicu krah komunizma i radničke klase i ponovno otvaranje krvavih nacionalističkih orgija na celome Balkanu... Ne na putu novih ratova nego na putu političkog i privrednog saveza i sporazuma oni (balkanski narodi, B. J.) mogu

u tim trenucima stabilizacije kapitalizma u Jugoslaviji za njih ne znači ništa više do »megalomaniju i politički pajacluk«. Njihova procena političke situacije u zemlji direktno je suprotna osnovnim stavovima Komunističke internacionale: »Mi moramo otvoreno da rečemo da klasna borba proletarijata i buržoazije u našoj zemlji nije dozrela do gradjanskog rata, da je proletarijat kao klasa još nedovoljno razvijen i slab da bi preduzimanje klasne borbe oružjem odvelo njegovome potpunome slomu kao klase i kao političke partije, uništenju svih dosadašnjih tekovina njegove klasne borbe i dugogodišnjem onemogućavanju svake njegove organizacione delatnosti.«³³ Štaviše, svoje vidjenje partijske politike manjina diže na nivo principa i odlučne odbrane tradicionalno principijelne socijalističke politike na ovom tlu, pa s tih pozicija upućuje boljše-
vicima kritiku koja prerasta u moralni prekor: »Nikad, od postanka svoga naša partija nije bila reformistička i za svoje držanje pred rat i u toku rata ona je ponosnija nego ruski boljše-
vicima. Sedeći u Švajcarskoj nije bilo teško biti protiv učešća Rusije u ratu. Sedeći u sred jedne sa svih strana napadnute zemlje predstavljalo je najviši stupanj internacionalne solidarnosti glasati protiv rata.«³⁴

Razvijajući svoje stanovište, manjina se nije rukovodila provincijalnim balkanskim obećanjem »veličine«, kao što nije zastupala neku jugoslovensku nacionalnu ideju koju bi, eventualno, suprostavila širem internacionalnom okviru koji je razvila Komunistička internacionala. Brošura *Prilozi za naša sporna pitanja* koju je publikovala opoziciona grupa u KPJ, već svojim sadržajem upućuje na širi evropski kontekst iz kojeg su izašli njeni stavovi. Formalno posmatrano opozicija je tom brošurou nastojala da svestrano upozna partijsko članstvo sa različitim gledištima i svim manifestacijama proleterskog pokreta u svetu, a stvarno je prezentirala argumente Fridriha Adlera, Ota Rilea i drugih protiv ruskog ustrojstva Internacionalne, kao i neka kritička zapažanja Zinovjeva i Preobraženskog o unutarpartijskom životu u Rusiji. Opozicija je ustala protiv preteranog, suvišnog centralizma partijskog života »...koji u krajnjoj liniji znači koncentrisanje celokupnoga života partije u ruke jednoga diktatora ili jedne male partiske oligarhije, jedne male grupe diktatora. Takva preterana centralizacija je štetna po proleterski pokret, jer sprečava razvitak i samoradnju masa, ubija svaku inicijativu odozdo, od članova partije pravi prosto lutke, a razvija najveću korupciju u proleterskim redovima.«³⁵ Prvi tekst te brošure »Tri godine sovjetske republike« posvedočava da opozicija zastupa stanovište evropske kritike boljše-
vizma i izjašnjava se protiv prihvatanja ruskog iskustva

tražiti puta za rešavanje spornih nacionalnih pitanja. Pokret plemenskih separatista sve tri vere koji žele da razbiju nacionalnu celinu Jugoslavenu mi smatramo najodvratnijim i najreakcionarnijim pokretom i moramo odbiti svaku solidarnost sa njim.« *Ibid.*, str. 38.

³³ *Ibid.*, str. 38—39.

³⁴ *Ibid.*, str. 39. Zbog toga je i krajnji zaključak manjine veoma oštar: »Svi zaključci u Moskvi o organizaciji Treće internacionale služe tome jednome jedinome cilju da milom ili silom nametnu ruske političke metode ostalim partijama. I zato što mi ne pristajemo na ovu politiku nasilnog i prevremenog izazivanja revolucije, štetnog i prevremenog otimanja za vlast, zato što smo uvereni da bi takva politika upropastila ne samo našu partiju nego i celu radničku klasu kao klasu — zato smo mi protivu ovakvog načina organizovanja Treće internacionale.« *Ibid.*, str. 41.

³⁵ *Prilozi za naša sporna pitanja*. (Izdanje grupe opozicije u Komunističkoj partiji, Beograd 1920, str. 4.)

kao univerzalnog puta ka novom društvu: »Samo preka nužda spoljašnjeg i unutrašnjeg rata učinila je da je klasna vladavina proletarijata u Rusiji uzela formu terorističke vladavine malog broja ljudi... Ona preti da navede proletarijat evropskih zemalja na taktične metode koje u našim zemljama ne mogu da dovedu do pobeđe nego do sudbonosnog poraza. Protivu ove opasnosti mi moramo da ustanemo. Zbog toga uz romantično oduševljenje za rusku revoluciju mora da ide i žučna socijalistička kritika.«³⁶

Ta kritika boljševizma i njegovih metoda mora biti povezana sa »svakodnevnom borbom za Sovjetsku Rusiju«. Argumentacija za ovaj stav je opet izvedena u duhu evropske socijalističke tradicije: zaštita i odbrana ruske revolucije vidi se u aktivnom angažovanju, svakodnevnim akcijama koje nisu zaodnute revolucionarnim frazama, ali su praktično veoma efikasne. U tekstu se pominje primer radnika u Marselju koji »traže Moskvu i zaklinju se Trećoj internacionali — ali proizvode i tovare municiju za Poljsku. A engleski i belgijski radnici, koji ne samo da su po moskovskim dogmama 'žuti', nego čak pripadaju drugoj internacionali — ti su radnici zadržali svu municiju na putu, i preko njihove zemlje nije mogao preći ni jedan top za Poljsku radi borbe sa Rusijom.«³⁷ Slična primedba upućena je i našem radničkom pokretu koji nije učestvovao u bojkotu mađarske granice, dok su bojkot austrijski radnici u potpunosti sproveli.

Za razumevanje stanovišta opozicione grupe posebno je zanimljiv kraći članak Fridriha Adlera, »Mogućnosti internacionale« koji polazi od stava da u to vreme, 1920. godine, uopšte nema internacionale. Treću internacionalu Adler vidi kao novi tip partije, za razliku od druge koja je po njemu predstavljala tip radničkog veća (sovjeta) u internacionalnoj oblasti. Na austrijskom primeru on dokazuje da je radničko veće »postalo u neku ruku parlament radničke klase... organ pomaganja jedinstvene akcije proletarijata, jer proletherske partije zastupljene u njemu, mogu zastupati svoja gledišta oružjem duha i u odlučnim situacijama za sve partije merodavna je taktika koju odluči većina klasnosvesnog proletarijata.«³⁸ Za Adlera je pitanje da li nova internacionala treba da predstavlja tip partije ili tip radničkog veća: »Tip radničkog veća ograničava mogućnost delovanja internacionale, ali omogućava ujedinjenje proletherskih masa svih zemalja. Jedna internacionala, koja je obrazovana po tipu partije, u većini zemalja ograničiće se na jednu malu sektu. Tip radničkog veća omogućava u svakoj zemlji prisajedinjenje proletherskih partija masa, omogućava prisajedinjenje i u onim zemljama koje imaju tu nesreću da im je radnički pokret pocepan.«³⁹ Adler se, dakle, izjašnjava protiv novog tipa partije jer pretpostavlja da: (1) »socijaldemokratski vaspitavani radnici ne veruju da može biti uspešna za duže vreme diktatura u internacionali, ma koliko se želelo povećanje ubojne snage celokupnog proletarijata«; (2) ni jedna, pa ni najgenijalnija glava nije u stanju da shvati političke i ekonomske uslove u drugoj zemlji; (3) novi tip partije neće uspeti da dovede u sklad nužnost kompaktnosti

³⁶ *Ibid.* str. 10. Iako je »ruski boljševizam razvio postepeno takve vladavinske forme i privredne prilike koje su daleko od ideala evropskog socijalizma... to nam ni malo ne smeta da budemo solidarni sa ruskim proletarijatom.« *Ibid.*, str. 11.

³⁷ *Ibid.* str. 11.

³⁸ *Ibid.*, str. 14.

³⁹ *Ibid.*, str. 15.

internacionale sa nužnošću akcione sposobnosti pripadajućih partija. Adler svoje gledište ne razvija kao antisovjetsko,⁴⁰ ali ne usvaja put kojim je išla Treća internacionala — put odbacivanja onih partija koje u boljševičkoj perspektivi istorije ne vidi jedinu mogućnost svetske revolucije. On je ubedjen da je internacionala moguća samo ako otpočne od tipa radničkog veća. Interesantno je napomenuti da Adler odbacuje i Kauckijevo gledište o obnovi Druge internacionala zato što to gledište predviđa da je ta internacionala propala u ratu, da je socijalpatriotizam doživeo krah, te da su se partije koje su joj davale ton kompromitovale u ratu. Zaključivši da je druga internacionala mrtva a treća nesposobna da živi dugo, Adler se založio za jednu internacionalu »u kojoj su udružene mase klasnosvesnih radnika svih zemalja«⁴¹ na principu radničkih veća.

Dok je Adlerov članak odlučan ali odmeren, tekst Ota Rilea je oštra kritika treće internacionala koja »hoće više nego što može«; već njen ruski karakter onemogućava je da bude internacionala. Rile se ne izjašnjava samo protiv univerzalizacije ruske revolucije nego takodje sumnja u njen stvarni domet: »Rusija je prva zemlja u kojoj je do revolucije došlo i u kojoj je ona pobedonosno sprovedena, ali će ona biti poslednja zemlja u kojoj će doći do komunizma.«⁴² On je kao posebno značajne činjenice istakao da su boljševici u Rusiji došli na vlast putem pacifističkog puča, da su za njih revolucija i socijalizam u prvom redu politički posao dok zaboravljaju na ekonomiju, te da hipostaziraju ulogu partije: revolucija, država, diktatura i socijalizam su za njih partijska stvar, a partija je disciplina, vodjstvo, najstroži centralizam, gvozdeni militarizam, vladavina vodja nad masom. Ovako protumačenom boljševičkom pristupu revoluciji Rile se suprostavio na sledeći način: »U svakoj zemlji uzima revolucija svoj sopstveni oblik. Stvara svoje sopstvene forme. Razvija svoje sopstvene zakone. Revolucija, da bi se u internacionalnu razvila, mora, pre svega, voditi računa o prilikama svake zemlje, svakoga naroda. Ukoliko proletarijatu neke zemlje mogu biti dragocenija iskustva Rusije, utoliko će on biti zahvalniji za bratski savet i susedsku pomoć — sama revolucija njegova je stvar; u borbama se mora biti samostalan, u odlukama slobodan, u oceni i iskorisćavanju revolucionarnih situacija bez tuđega uticaja i neometan. Ruska revolucija nije nemačka, nije svetska revolucija! U Moskvi se ima drugojačije mišljenje. Tamo se za to ima propisani revolucionarni obrazac. Po ovom obrascu je, tobož, protekla ruska revolucija. Po ovom obrascu su vodili borbu ruski boljševici. Sledstveno, prema ovom obrascu ima da protekne revolucija i u ostalom svetu.«⁴³

Autori *Manifesta opozicije* nisu u ovoj brošuri propustili priliku da upoznaju partijsko članstvo sa izvesnim kritičkim tonovima u samoj Internacionali. Tako su preneli članak Preobraženskog »Prosečni komunist«, objavljen u *Pravdi*. U tom članku Preobraženski je pisao: »Jedinstvo i drugarske veze iz 1917 i 1918 ne mogu se više naći u partiji. Partiska disciplina je doduše povećana, ali ona

⁴⁰ Uz prethodno izlaganje uporedi str. 16—17. Adleru je stran antisovjetizam: »Mi se divimo energiji i požrtvovanju ruskih revolucionara, ali se mi ne možemo odreći toga da se u internacionali javimo kao jednaki među jednakim.« *Ibid.*, str. 18.

⁴¹ *Ibid.*, str. 21.

⁴² *Ibid.*, str. 22.

⁴³ *Ibid.*, str. 24.

počiva na spoljnoj prinudi. Partiski život izumira baš u širokim masama partiskih drugova. Ranije je prosečan komunist umeo da saradjuje u stvaranju partiske volje; sada on ima samo da izvršuje odluke partiskog komiteta. Razlog takvoj centralizaciji leži istina u samrtnoj borbi koja ima da vodi sovjetska republika, ali se pri tome ipak prekoračila nužna i dopuštena mera. Partiski rad prožet je birokratizmom, a to zlo ne može se otkloniti od danas do sutra, jer ono dolazi usled oskudice snaga da se savlada ogromni partiski rad. Prosečni komunist je i duševno daleko od vodećih partiskih članova. To dolazi otuda što ovi pokazuju malo interesovanja za školovanje partiske mase, ali i razlika u uslovima života obeju grupa, čemu se u početku malo pažnje obraćalo; doprinosi mnogo tome i vremenom izaziva i razliku u duhovnom shvatanju. Što najvećma otudjuje mase od partije, to je prožimanje partije štreberskim i karijerističkim elementima koji su u suštini daleko od nje.»⁴⁴ Lek koji je Preobraženski preporučio za lečenje toga stanja je jednostavan: poslati partijske radnike mesec do mesec i po godišnje da rade kao obični radnici, a ako su telesno slabi poslati ih na rad u provinciju.

Brošura sadrži i izvode iz jednog članka Zinovjeva, takodje objavljenog u *Pravdi*, u kome se govori o izvesnom neraspoloženju ne samo u boljševičkoj partiji nego i u celokupnom radnom stanovništvu. Razloge tom nezadovoljstvu Zinovjev je uočio u birokratizmu centralnih privrednih organa, militarizaciji partijskih organizacija i ponašanju jednog sloja partijskih radnika na frontu, ponašanju stručnjaka koji sa radnicima saobraćaju kao zapovednici, kao i u birokratizaciji same partije. Zinovjev je predlagao da se dopusti veća sloboda kritike u partiji, naročito na partijskim skupovima.⁴⁵ On je takodje ukazivao i na poteškoće na koje nailaze od viših partijskih instanci naimenovani funkcioneri⁴⁶ i na nejednake uslove života partijskih vodja i partijske mase.

Kao verovatno najjači argument suprostavljanja boljševizaciji opozicija je objavila gledište ukrajinskih komunista o ruskom centralizmu. Mada nije nebitna činjenica da je ukrajinski komunist Viničenko koji je radio na stvaranju komunističke vlasti u Ukrajini svoju kritiku ruskog boljševizma objavio u bečkom organu ukrajinske komunističke grupe *Novo doba*, jer je u toj činjenici sadržana mogućnost da autor ne bude sasvim objektivan, potrebno je, ipak, razmotriti njegovu argumentaciju. On je smatrao da apsolutni centralizam slabi i koči revolucionarne snage i u Rusiji i u Ukrajini, jer se namesto demokrat-

⁴⁴ *Ibid.*, str. 27.

⁴⁵ »Ali u to spada,« piše Zinovjev, »pre svega to da se skupovi uopšte održavaju, a ne, kao u mnogim mestima, da oni sve više postaju uspomene iz prošlosti.« *Ibid.*, str. 31.

⁴⁶ Poteškoće od viših instanci naimenovanih funkcionera sastavljači brošure i Zinovjev sasvim različito ocenjuju. Zinovjev piše: »Odgovornost na koju često nailaze ovi naimenovani partiski funkcioneri, i koja se penje do prezrivo ponašanja prema njima, znak je nedovoljne zrelosti u masama partije.« Redakcija će u zagradama dati sasvim drugi komentar: »U ruskoj diktaturi proletarijata izgleda da je pravilo da organizacije same ne biraju svoje funkcionare, već da im se oni nameću odozgo!« *Ibid.*, str. 31. Čini se da su redaktori brošure ipak preterali smatrajući stavove Preobraženskog i Zinovjeva svojim jakim argumentima. Zar, naime, nije znak snage i zrelosti boljševičke partije da u trenucima kada se na sve strane ratuje u svom centralnom partijskom organu objavljuje ovakva mišljenja? Boljševizacija boljševičke partije bila je takodje proces! A lična sudbina Zinovjeva dobro i logično izražava krivulje tog procesa.

skog, stvaralačkog organizma partije pojavljuje velika slepa mašina čiji su negativni znaci štreberstvo, podlaštvo, preziranje slabih, oskudica kontrole, propadanje inicijative i stvaralačke snage. Viničenko je takodje primetio da je naimenovanje funkcionera i ukidanje izbornog principa dovelo do iščezavanja osećanja odgovornosti pred zajednicom i birokratske podčinjenosti nižih činovnika pred višim. Osim birokratizma Viničenko je u partiji zapazio bonapartizam, ukočenost aparata i apatiju organizacije, kao posledica apsolutnog centralizma koji bi trebalo zameniti demokratskim centralizmom. Na osnovu Viničenkovih stavova inostrana grupa ukrajinskih komunista donela je u Beču rezoluciju u kojoj se kaže: »Inostrana grupa smatra da sadašnja politika Ruske Socijalističke Federativne Sovjetske Republike ne stoji u skladu i da je u suprotnosti sa osnovnim principima komunizma. Njena politika nije politika diktature proletarijata nego politika diktature kaste komesara i birokrata, koja se isključivo oslanja na moć bajoneta. Ova je politika podesna da uništi i diskredituje ideju socijalizma u radnim masama naroda. Sistem sovjeta uopšte ne postoji više, on je uništen i na mesto njega vlada despotizam komesara i birokrata. Ova politika... stvorila je u Ukrajini odnose koji nose pečat stvarne okupacije.«⁴⁷

Završne stranice brošure posvećene su unutrašnjim pitanjima KPJ. Opozicija konstatuje da je njen *Manifest*... primljen sa simpatijama kao »pokušaj da se najživotnija pitanja radničkog pokreta najpre javno pretresaju, da se rešenja ne nameću putem duhovnoga terora i rasprostiranja vere u nepogrešivost Moskve, nego da se po starom običaju vodi javna i otvorena rasprava i da mogućnost širokome članstvu partije da se u punome obaveštenju mirno opredeli.«⁴⁸ Opozicija tu još jednom osudjuje centralne partijske instance koje su se zadovoljile time da »javnu raspravu partiskih pitanja obeležje kao povredu discipline — misleći da je disciplina neispitivanje i nerazmišljanje o partiskim pitanjima...«⁴⁹ Tako je zapravo otvoreno pitanje principa unutarpartijskog života koje će stajati pred komunističkim partijama do današnjih dana. To pitanje postalo je značajno kako za partije koje su morale da predju u ilegalnost tako i za partije koje su iz ilegalnih uslova došle na vlast. Za one prve pitanje je da li je uopšte moguće organizovati unutarpartijski život na demokratskim osnovama, a za ove druge je ključno pitanje kako prevazići problem uzurpacije vlasti, kontinuirane ilegalnosti i pošto je partija već osvojila vlast tako da narod saznaje za sve bitne promene pošto su se već dogodile. Da li partija koja je dugo bila u ilegalnosti, kao što je to bio slučaj sa boljševičkom, može promeniti svoju unutrašnju suštinu i vršiti vlast na neki drugi način

⁴⁷ *Ibid.*, str. 37. U sledećem tekstu »Saradnici antiboljševičke lige«, preštampanom iz drezdenskog lista *Komunist* u kome se raspravlja o gušenju kritike zato što može koristiti neprijatelju. One koji iz tih razloga guše kritiku pisac članka naziva ciničnim trovačima javnog mnjenja koji se osećaju nespokojnim »širenjem istine u njihove nečiste političke čepanke«. *Ibid.*, str. 43.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 37.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 44. Interesantno je napomenuti da je na kraju brošure opozicija objavila da je Dragiša Lapčević istupio i iz partije i iz opozicione grupe. Lapčević je odlučio da se bavi prosvetivanjem proletarijata i popularisanjem naučnog socijalizma, a Partiju je napustio jer se načelno razilazio sa odlukama oba kongresa i Osnivačkog i Vukovarskog. Kao izlaz za pojedinca Lapčević je nesumnjivo našo i mudro i časno rešenje. Međutim, pitanje pokreta ostaje otvoreno!

osim u obliku diktature? Kako, napokon, procenjivati situaciju kada ta diktatura pod nazivom »diktatura proletarijata« postane ideološki obrazac za društva koja proklamuju izgradnju socijalizma.

Tako je opozicija svojim argumentima izloženim u *Manifestu* dodala i jednu široku evropsku dimenziju kritičkih rasprava o prirodi boljševizma, čime je otvorila probleme koji i danas stoje otvoreni pred međunarodnim radničkim i komunističkim pokretom. Pre svega, otvoreno je pitanje da li prihvatiti građanski parlamentarizam sa svim slabostima koje parlamentarna građanska demokratija u sebi sadrži ili se odlučiti za put stvaranja radničkih veća (saveta, sovjeta), odnosno put samoupravljanja, govoreći jezikom moderne politološke teorije. Boljševizam je odlučno odbio i jedan i drugi put, ali, danas je to očigledno, nije uspeo da svoj način destrukcije građanskog poretka uzdigne na nivo kreacije novoga društva, oslobadjanja i obnavljanja revolucionarnih potencijala širokih slojeva stanovništva. Boljševizam je postepeno pitanje socijalne revolucije i komunističkog pokreta redukovao na pitanje uzurpacije političke vlasti, jačanja jedine države koju je stavio pod svoju kontrolu i izgradnje novog poretka. Očito je da se jedno snažno socijalističko demokratsko nasleđe moralo oštro suprotstaviti takvoj liniji razvitka.

Stavove manjine Partija je odlučno odbacila kao što će i ubuduće odbacivati svako odstupanje (mada je češće upotrebljavan loše preveden rusizam — »uklon«) od osnovne partijske linije. Iako je još uvek prerano izvoditi zaključke šta je to značilo za socijalnu i političku istoriju jugoslavenskih naroda, nesumnjivo je da je *Manifest* bio činilac koji je znatno uticao ne samo na stav Komunističke internacionale prema KPJ, nego je i duboko opredeljivao karakter procesa boljševizacije Partije. Isto tako, činjenica da je unutar KPJ od prvih početaka procesa boljševizacije postojao jasno politički artikuliran otpor tom procesu i moskovskom vidjenju jugoslavenskih prilika, tek očekuje pravu valorizaciju u analizama otpora jugoslavenskih komunista staljinizmu, kako na praktično političkom planu tako i u sferi revolucionarne teorije. Ovde se, naime, otvara problem izvesne razlike izmedju lenjinizacije teorije i boljševizacije političke prakse, čime se zapravo postavlja pitanje posredovanja izmedju jednog socijalističkog nasleđa i jedne staljinističke ideologije i prakse. Mora se ovde, istina, odmah reći da jedna *post festum* pamet ne vredi mnogo i ne pomaže značajno u analizi otvorenog problema. Rasprava o tome koliko su desničari iz opozicije, s obzirom na sudbinu kojoj su se predali ili koju su izabrali, bili grešni i koliko je već u tom boljševizmu došla do izražaja jedna ideologija i praksa koja će kasnije biti označena kao staljinistička ne doprinosi mnogo analizi naznačenih problema. Jedan zaključak je, ipak, nesporan: pristup procesu boljševizacije KPJ mora biti komparativan jer je i proces staljinizacije SKP (b) takodje bio jedan dugotrajan i protivrečan proces. Ako se dakle ti procesi posmatraju komparativno kao složeni i protivrečni moguće je izbeći istoriju partije kao niz ideoloških hagiografija koje tvrde da ili staljinizma u KPJ nije ni bilo, ili da je bio sporedan pa čak i opravdan, pa onda ne mogu da genetsko-istorijskim postupkom objasne jugoslavensku 1948. godinu. Uključivanjem i ovih prvih otpora procesu boljševizacije u integralnu istoriju KPJ, a ne samo pomoću aktualnih momenata, moguće je razumeti i celovito objasniti

osnovu jugoslavenskog otpora staljinizmu kao spoljnoj opasnosti, pa čak izvesti i izvesnu diferencijaciju unutar staljinistički orijentiranih i vaspitavanih partijskih kadrova. A ta diferencijacija moguća je, za početak, na liniji podele između tzv. realstaljinista i idealstaljinista. Realstaljinisti su znali tačno šta se u Sovjetskom Savezu zaista dešava, imali su lična iskustva, upoznali su se sa životom u SSSR. Idealstaljinisti su imali samo opšte predstave o Sovjetskom Savezu kao o »prvoj zemlji socijalizma« koju su na razne načine idealizovali, a da o realnom stanju praktično ništa nisu znali. Za njih je Sovjetski Savez bio realizovana konkretna utopija, pa se u ovom slučaju može govoriti o »omladinskom utopizmu«.

Summary

BOLSHEVISATION AND THE FIRST RESISTANCE AGAINST THE PROCESS OF BOLSHEVISATION OF THE COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA

Sharing the fate of the international labour movement which went in different but not necessarily opposite directions, the Yugoslav socialist movement split strongly and irreconcilably into a revolutionary and reformist group. At the time of the split, the dilemma was not a matter of differences in ideas or of a theoretical nature. The dilemma was of a very practical nature, whether to remain within the framework of the Second International, compromised in the war and dominated by the German Social Democratic Party, or to join the Third Communist International, dominated by the Russian Bolsheviks. The revolutionary group supported, for good reasons, the Third International, that is the revolution, more precisely the historically tested Bolshevik type of revolution which prefers a gun to an idea, a strong and disciplined soldier to a man capable of independent criticism and theoretical thinking. Nearly two decades passed after the establishment of Yugoslavia between the two wars in an organizational-political struggle for bolshevisation of the Party. This struggle increasingly determined the direction, character and level of theoretical role throughout the period between the two wars, an examination of the interrelationship between the process of bolshevisation of the political organization and stalinization of its theoretical concepts with regard to historical consequences is of the utmost importance.

In the socialist movement of Yugoslav nations from the first occurrence of the first Bolshevik influence onwards there was at the same time not only enthusiastic acceptance of the Bolshevik theory and practice of revolution but also a strong repudiation of the ideas of the October revolution and especially of decisions and viewpoints of the Third International. Although this repudiation was logical for ministerialists, it is to be pointed out that it was also found in other socialist and Communist groups. Such orientations are also characteristic of the history of the labour movement and of the history of the Communist Party of Yugoslavia. Thus it is indispensable to analyze them carefully and not to regard them only as a withdrawal from the great ideas of revolution but also as attempts by the Communist Party of Yugoslavia to aim at an independent development with its own strategy and tactics of class struggle adequate for the social, economic, political and cultural conditions of southern Slav nations which formed the newly constituted Yugoslav state in 1918.

The most important document of that direction in the Party which opposed the acceptance of the Bolshevik strategy and tactics of class struggle, *The Manifesto of the Opposition of the Communist Party of Yugoslavia — Our Disputed Questions* (and some time later also *Supplements to Our Disputed Questions*) can be considered as an indication of the disunity at the Vukovar Congress of the Communist Party of Yugoslavia. The minority in the Party which supported the *Manifesto* rejected neither Bolshevism nor the importance of the October revolution. But it pointed out, not

without reason, the differences in historical conditions, in individual countries and the tendency of Bolsheviks to subordinate labour movements in other countries to their own aims and to dictate the guidelines of the activity of individual Parties from one centre. When explaining the viewpoints of the criticism of Bolshevism, the minority complied neither with the provincial Balkan sense of »grandeur« nor did it represent some Yugoslav national idea but it declared itself against dictatorship by the leadership and the annihilation of democracy within the Party.

The Party strongly rejected the standpoint of the minority as it will also in future rejected any deviation from the fundamental guidelines of the Party. However, this first great disagreement in the Party opened the question of the principle of operation of the Party, of theoretical work and political activity which still remains an open question in communist parties up to the present day.